

Նազարութիւններէն կամ այլ աղբիւրներէն, տարաբաղդաբար տեղեկութիւն չենք ստանում: Արդարեւ խոստովանում եմ, արձանագրութիւնները լիովին չեն կարգացուած իմ կողմից, ինչպէս յիշեցի վերը, ըստ որում, հակառակ իմ սովորութեան և ցանկութեան, այդ վանքին այցելած եմ ընդամենը մի անգամ որ շատ քիչ է՝ աչքի առաջ ունենալով արձանագրութեանց եղծուիլը և փակագրութիւնը: Սակայն այդ ամենը ուղղելի հանգամանքներ էին՝ եթէ այցելութիւնս առաջին և վերջին անգամը լինէր: Բայց և այնպէս փոքր վստահութեամբ կարելի է ասել որ բոլոր արձանագրութիւնները եթէ ամբողջովին լուսաբանուէին անգամ՝ եկեղեցու պատմութեանը էլի ոչինչ աւելանալ կարող չէր: Երևի փակագրութեանց դժուարութիւնից է եղել որ Ջալալեանի գիրքը չէ բովանդակում իւր մէջ յիշեալ արձանագրութիւններէն և ոչ մի հատն անգամ:

Ինչև իցէ, յիշեալ արձանագրական շրջանը եկեղեցու կենդանութեան վերաբերութեամբ կազմում է 1322 մինչև 1502 թուականը, կամ 180 տարի ժամանակամիջոց: Իմացանք որ այդ շրջանում եկեղեցին ստացել է նուէր մի քանի այգիներ և 1330 թուականին շինուել է զանգակատունը ոմն Յովհաննիսի և իւր Թաճնայ կողակցի շնորհիւ:

Թէպէտ ոչ շատ հեռու վանքից գտնուում են մի երկու թուրք գիւղեր, սակայն Սպիտակաւոր սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին անասնոց արտահոսութիւնից ազատ է մնացել: Սորա պատճառը այն է, որ վանքը կանգնած է Բաշքեանդցոց հողաբաժնի մէջ, ուր թուրքերը մուտք ունենալ կարող չեն: Այս վանքից ճանապարհը տանում է դէպի հիւսիս մօտակայ Շատինու վանքը (գլ. Լ.Դ.) մերթ ժողկազարդ, մերթ անտառապատ լեռների լանջերով, որտեղից սքանչելի տեսարան է բացւում դէպի արևմուտ, Բիւլբիւլ օլան գիւղի վրայից դէպի Ալագեազ գետի ձորը և նորանից վեր Աբանայի բարձրութիւնները: Բայց մենք կերթանք արևելք, Բաշքեանդի բերդը տեսնելու:

(Շարունակելի)

ՔԱԶԻԵՐՈՒՆԻ

ԱԶԳԱՅԻՆ

Երբ Կոմս Մ. Դ. Լորիս—Մելիքեանի մահուան բոլոր հասաւ նորին Սժութեան. Վեհափառ Հայրապետն ամենայն Հայոց Տ. Տ. ՄԱԿԱՐ հեռուեալ մխիթարական հեռագիրն ուղղեց նորա վըշտացած ամուսնուն ի նիցցա.

ԿՈՄՍՈՒԶԻ ՏԻԿԻՆ ԼՈՐԻՍ — ՄԵԼԻՔԵԱՆԻՆ

Տխուր բօթ մահուան ամուսնոյ Ձերոյ ի խոր խոցեաց զսիրտ մեր հայրական: Ըմենակարողն Ըստուած զհոգի նորա ի լոյս երեսաց իւրոց հանգուցէ և մխիթարեսցէ զվշտագնեալ սիրտ ձեր, ժառանգաց և ազգակցաց Նորին տալով ամենեցուն զշնորհ հնազանդելոյ սուրբ կամաց իւրոց և լինելոյ ժառանգք բարեմասնութեանց հանգուցելոյն:

Նորին Օծութիւնը ստացաւ Կոմսուհի Լորիս—Մելիքեանից հետեւեալ պատասխանը.

Յոյժ զգածուած Ձեր հայրապետական մխիթարական խօսքերով, խնդրում եմ բարեխօս լինել առաջի Ըմենակալին վասն հանգստեան հոգւոյ հանգուցելոյն և նորա զաւակները յանձնում եմ Ձեր սուրբ աղօթքին:

Թիֆլիզի Կոնսիստորիայն հեռագրում է Նորին Օծութեան.

Ինչպէս լսվում է Կոմս Լորիս—Մելիքեանի գին բերում է Թիֆլիզ ամփոփելու վանքի գաւթում: Կոնսիստորիայն յառաջագոյն խնդրում է Ձեր Օծութեան թոյլտուութիւնը:

Այս հեռագրին Նորին Օծութեան կողմից հետեւեալ պատասխանը գրուեցաւ.

Թոյլատրեմք թաղել զդի հանգուցեալ Կոմսին Լորիս—Մելիքեանց ի գաւթի վանաց Սայր եկեղեցւոյ յարևելից կուսէ, ուր գերեզմանք են եպիսկոպոսաց և զենեալաց:

Թիֆլիզի քաղաքային խորհրդարանի մէջ ամսոյս 16ի նիստում քննութեան ենթարկվել է մի հետաքրքիր խնդիր: Այս խնդրի յարուցման առիթ տուել է Կովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձու Պ. Նանոյսիսիւ առաջարկութիւնը քաղաքային վարչութեան, որ սա բարեհաճի Թիֆլիզի պրոգիմնագիտի համար որոշել իւր գումարից տարեկան մօտ 10,000 ռ. որպէս զի կարելի լինի այդ դպրոցում բանալ եւ 5 թդ ու 6 թդ դասարաններ, որովհետեւ նորա ուսումնաւարտները չեն կարողանում իրանց ուսումնի շարունակել Թիֆլիզի միւս գիմ-

Նադիրոններում տեղի պահապան թեան պատճառով սոցյա մէջ։ Պ. Հոգաբարձուն իւր այս առաջարկութիւնն իրաւացի է համարել անելու եւ այն պատճառով, որ պրոգրմնադիրնի աշակերտաց մեծամասնութիւնը բժիկներ են և այն բուն Քրիստոսեանցիք, այն է 39 ռուս 74 հայ 25 վրացի, 5 լեռնական, 10 հրէայ և 10 եւրոպացի, ընդամենը 163, որոնց 156ը բնիկ Քրիստոսեանցիք։

Բողոքային վարչութիւնն այս առաջարկութիւնն իւր կարծիքի հետ միասին ներկայացնում է խորհրդարանին 16 ներկայ յունվարի։

Իրաւասուններից ոմանք անհնար են համարում կատարել Պ. Հոգաբարձունի առաջարկութիւնը միայն քաղաքի արդեանց պահապան թեան պատճառով, թէև սրտանց համակրում են առաջարկութեան։ Իրաւասուն Պ. Նիկողաձէն յայտնում է, որ ուսման համար քաղաքը ոչինչ չպէտք է խնայէ և առաջարկում է որ ընդ ընտել Պ. Հոգաբարձունի պահանջը միայն պայմանով, որ տեղական լեզուները պետական դպրոցում պարտաւորական լինին բոլոր դասատանց մէջ։ Այդ լեզուների ուսումնասիրութիւնը յոյժ կարեւոր է լաւ թարգմաններ պատրաստելու համար և այդ չի վնասիլ ռուս լեզուի ուսման և տարածման, և իբրև ապացոյց ասածին իրան է ներկայացնում, որ աւելի նպաստել է ռուս լեզուի տարածման Կովկասում քան որ և է գիմնադիրն։

Իրաւասուն Պ. Եւանգուլեանցը հաստատելով Պ. Նիկողաձէի խօսքն աւելացնում է, որ տեղական լեզուների ուսումնասիրութիւնն ոչ միայն լաւ թարգմաններ կգատրաստէ, այլ և երիտասարդներին սերտութեամբ կկապէ իւր հայրենեաց հետ և հետեւաբար ընդհանրապէս Ռուսաստանի հետ։

Իրաւասուն Պ. Քամաձեանցը մատնացոյց եղաւ տեղական լեզուների պետական դպրոցներում պարտաւորական չլինելու ախտը հեռանքների վերայ, մանաւանդ հայ Լուսաւորչականների համար։ Նոքա գրկված են իրենց կրօնն ուսանելու հնարաւորութիւնից։ Մինչդեռ բոլոր կայսերութեան մէջ ուսման և կրթութեան հիմքը կրօնն է քնդուհուրած, Հայ Լուսաւորչականաց համար դա պակաս է և այս շատ վատ ազդեցութիւն է գործում իրիկանց կրօնական-քարոյական դաստիարակութեան վերայ։

Իրաւասուն Պ. Ռոտմիտանցը յայտնեց, որ օրիորդական գիմնադիրնում ուսումնաւարտները մեծում են ալգեբրայական խնդիրներ կրնք անշարունակ, այն ինչ ալգեբր չգիտեն։ Նրանցից ոչ ոք եկեղեցի չէ գնում։ Արդիւի մայրեր կարող են նոքա լինել։ Պ. Իրաւասունի կարծիքով աւելի լաւ կլինէր, որ օրիորդներն ալգեբրայական խնդիրներ չուծելու փոխարէն կրօն լաւ

ուսանէին:

Կարևոր գումարը գտնելու համար Պ. Նիկալաձէն մատնանիշ է անում գնահատութեան $1/10$ ի վերայ. իսկ Պ. Ռոտինեանցը տաւոր մտնելու հարկը 60 կոպ. 1 ռուբլու բարձրացնել առաջարկում է, որով կարևոր գումարը կգոյանայ: Իսկ Պ. Սուս-գուկեանցը յայտնում է, որ ուսման գործն այնքան վսեմ է, որ եթէ դորա համար հարկաւոր լինէր մինչև իսկ ծառայողների ուժերինըրը նուազեցնել — վերջինները սրան էլ պիտի համաձայնէին:

Վերջապէս քաղաքագլխի պաշտօնակատար Պ. Իզմայիլեանցը խնդիրը ձեակերպելով քուէի է դնում այն և միաձայն հաւանութեամբ ընդունուում է կատարել Պ. Հոգաբարձուի առաջարկութիւնն վերոյիշեալ պայմաններով, այն է որ դպրոցներում տեղական լեզուներն և հայ կրօնի դաստառութիւնը պարտաւորական լինին հաւասար միւս առարկաների: Վճռուում է խնդրել Պ. Հոգաբարձուին դիմելու և միջնորդելու ուր հարկն է այս խնդրի յաջող լուծման համար:

Թիֆլիզի պ. իրաւասունների իմաստուն որոշման առթիւ պարտք է համարում և խմբագրութիւնս մի քանի խօսք ասել. Մի կողմ թողնելով կրօնի դասաւանդութեան կարևորութիւնն, որ ամենքի համար պարզ է. տեղական լեզուների ուսումնասիրութիւնն ոչ միայն կնպաստէ լաւ թարգմաններ պատրաստելու ու սերտութեամբ կկապէ տեղական երիտասարդութիւնն իւր հայրենեաց հետ—հետեւաբար եւ բոլոր Ռուսաստանի հետ, ոչ միայն հօգնէ նոյն իսկ ռուս լեզուն աւելի լաւ ուսումնասիրելու, այլ և այդ լեզուների ուսումնասիրութիւնն անհրաժեշտ է ընդարձակ Կովկասի ժողովրդագրական և երկրագրական ուսումնասիրութեան համար. Ի՞նչպէս կարելի է Կովկասի բազմացեղ և բազմալեզու ազգերի վարքը, բարքը, պատմութիւնը, սովորութիւնքը, աւանդութիւնքը, հեքիաթներն, ասացուածներն ու առածներն, որոնք նոցա կեանքի փիլիսոփայութիւնն են բովանդակում, նոցա աշխարհայեացքը, ընտանեկան, ընկերական, հասարակական և կրօնական հայեցողածքները ուսումնասիրել առանց նոցա լեզուներին և սոցա ոգոյն քաջ տեղեակ լինելու. Կովկասի երկիրը հնութեանց երկիր է, նորա իւրաքանչիւր քայլը մի հնութիւն է բովանդակում և վկայ է որևէ անցեալ նշանաւոր պատմական իրողութեան. Մի՞թէ Կովկասի հնութիւնն ուսումնասիրել կարելի է առանց գէթ Հայ և Վրացի լեզուների հմտութեան. Այսպէս Կովկասի ժողովրդագրական, հնագիտական և պատմական ուսումնասիրութեան համար անհրաժեշտ է ոչ միայն հայ և վրաց նոր լեզուների ուսումնասիրութիւնն, այլ և նոցա հին դասական (գրաւար) լեզուի քաջ հմտութիւնն, որովհետև հնութեանց արձանագրութիւնք և հին ձեռագիր մատենաք, որոնք մեծ գանձ են բովանդակում գիտութեանց համար, այդ լեզուներով են գրուած. Բարեխնամ կառավարութիւնը գիտութեան յառաջդիմութեան համար ամեն տեսակ գիտնական ընկերութեանց պաշտպան և նպաստիչ է հանդիսանում. նշանաւոր գումարներ զոհում գիտնականներ հասցնելու համար, որ կարող լինէին աշխարհիս ամենահեռաւոր ազգերն ու երկիրներն ուսումնասիրել, ինչպիսի են Մոզդոյիս,

Տիրելթ, Աւստրալիական կղզիք, Ճապոնիա և այլն. և այս ազգերն ու երկիրները հետազոտող ճանապարհորդներին ամեն տեսակ դիւրութիւն տալիս է և նիւթական ապահովութիւն, որքան ևս աւելի նորա սրտին մօտիկ պիտի լինին և հետաքրքրական իւր հզատակ ազգերի և երկիրների կեանքի ու սովորութիւններ, նոցա անցեալն ու ներկայն իրանց հասարակական, կրօնական, մտաւոր և ընտանեկան կեանքի բոլոր ճիւղերով. Այս այսպէս լինելից յետ քաղցր է յուսալ որ պ. հոգաբարձուի միջնորդութիւնը Թիֆլիզի քաղաքային խորհրդարանի առաջարկութեան մասին բարեյաջող ելք կունենայ:

ՊԱՅՏՈՆԱԿԱՆՔ

ՔԱՂՈՒԱՄՔ ԵՐԱԳԻՐՈՒԹԵԱՆՑ ՍԻՆՕԴԻ

Ի 19 Դեկտ. Ելիսաւէտապօլցի հանգուցեալ բարեպաշտ հոյազգի Սիմէօնն Զօմարիւհանց կտակեալ է մի մի հարիւր բուլլի Սրբոց Աթոռոցն էջմիածնի և Երուսաղէմի, զորս Սրբազան Սինօդն ստանալով ի ձեռն հոգեւոր կառավարութեան տեղւոյն յայտարարութեամբ ի 29 հոկտ. համարաւ 741. տնօրինեաց զարժանն: Աստուած լուսաւորեսցէ զհոգի հանգուցելոյն և զնուէրս նորա ի հաճոյս իւր ընկալցի:

Ի 23 Դեկտ. Վիճակոյղին Կոնստնտնուպոլիսի Հայոց Բէտարարիոյ և նոր Նախիջևանի խնկրեալ է ի Սրբազան Սինօդէն հրահանգութիւն, յայտարարութեամբ ի 17 հոկտ. տարւոյս համարաւ 2587, թէ կարե՞ն արդեօք օտարադաւան քրիստոնեայք կատարել զպարտաւորութիւնս խաչակալաց և կամ կնքահայրց ի ժամանակս պսակաց և մկրտութեանց Ժողովրդականաց մերոցորում և Սրբազան Սինօդն պատասխանեալ է, թէ՛ Որովհետեւ կնքահայրն համարի առաջի Աստուծոյ, ըստ կանոնաց սրբոյ Եկեղեցւոյս՝ երաշխաւոր մկրտելոյն և դաստիարակիչ, ի քրիստոնէական հաւատս և ի ծէսս. և զի օտարադնեայ քրիստոնեայք ունին զբազում խտրութիւնս ի նոսրին ի մէնջ՝ վասնորոյ, ոչ է պատշաճ կատարել նոյնպիսեաց զպաշտօն կնքահայրութեան մանկանց մերս Եկեղեցւոյ: Իսկ վասն կատարելոյ օտարադաւան քրիստոնէից զպարտաւորութիւնս խաչեղբարց ի ժամ պսակման՝ ոչ գնէ արգելս, զորոց և շրջաբերականաւ ծանուցեալ է հոգեւոր Առնից ի հրահանգութիւն:

յ30ն Դեկտ. Սրբազան Սինօդն ունելով պատճառ զհասական աններելի պսակակատարութիւն Պօղոս քահանայի Տէր Պօղոսեան Եպիսկոպոս գեղջ Փամբակու, որ պսակեալ է զնոյն գիւղացի Դրիգորն Պետրոսեան ընդ սանաւօրն իւրում. և ընդ նմին օտուգելով ի ձեռն հոգեւոր կառավարութեանն Ալէք-